

| Split: Što nedostaje Monumentalnoj fontani?

SAŠA ŠIMPRAGA 28. KOLOVOZA 2023.

IZDVOJENO, PLANET ZEMLJA

O nekim urbanološkim aspektima moguće restitucije tzv. Monumentalne fontane na splitskoj Rivi: Je li buduća fontana samo sentimentalni pogled u prošlost ili i odgovor za danas i sutra?

Dok je u Splitu možda najpoznatiji svojevrsni gradski spomenik vodi akvedukt Dioklecijanov vodovod, koji dominira urbanom slikom na jednom od ulaza u grad, možda najstrastvenija tema vode u javnom prostoru grada ona je tzv. Monumentalne fontane. Kada je postojala, na zapadnoj strani splitske Obale hrvatskog narodnog preporoda, Monumentalna fontana nudila je element pitke vode tek simbolički, a i samu vodu – na daljinu. Fontana je izgrađena 1880. godine na inicijativu tadašnjeg gradonačelnika Splita Antonija Bajamontija, i to kao spomenik vodi povodom dovršetka gradskog vodovoda. Bajamonti, protivnik Hrvatskog narodnog preporoda,

tj. politički skloniji Italiji (po njemu se danas npr. zovu ulice u Rimu i Trstu, a splitska Bajamontijeva ulica nazvana je po njegovu stricu Juliju) nego ujedinjenju Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom, fontanu gradi u zadnjoj godini mandata. Značaj modernog vodovoda za Split bio je ogroman, pa je utoliko i spomenik vodi koji to slavi bio monumentalniji.

Sukladno značenju – za lokaciju je odabrano središnje mjesto, a fontana se sastojala od tijela na dvije razine, s nizom alegorijskih skulptura i okružena pristupnim stubištem. Kao dodatke imala je i četiri kandelabra te nisku ogradu koja je priječila pristup. Mjere su joj bile skladne, te joj je to, uz urbanističku lokaciju, najveća kvaliteta, a sama je ikonografija nešto manje vrijedna, no ne i bezvrijedna. Čitav sklop bio je upotpunjen i s biljem, najduže s nekoliko palmi.

U svom izvornom obliku postojala je do ratne 1944. godine kada je srušen jedan njezin dio. Naime, nakon ujedinjenja Italije liktorski svežanj ili *fascio* koji se nalazio na vrhu alegorijske skulpture mladića koji ga je držao u ruci bio je uklonjen s fontane. Inače, simbol iz rimske mitologije koji su preuzeli talijanski nacionalisti i iredenta kako bi naglasili potrebu ujedinjenja svih zemalja koje su smatrali talijanskim. Nakon iskustva nacifašizma, odnosno talijanske, a potom njemačke okupacije, osjetljivost lokalne splitske javnosti uvjetovala je uklanjanje simbola koji se u tome trenutku doživljavao kroz prizmu opresije (iako izvorno nije bio samo i isključivo to). Slične sudbine puno ranije doživjeli su npr. mnogi mletački lavovi koji su bili uklonjeni sa zdanja iz niza gradova na istočnoj strani Jadrana, primjericu u Zadru ili Trogiru.

Osakaćena fontana – koja nije bila spomenik fašizmu, već vodi – preživjela je do 1947. kada je uklonjena u cijelosti, a na njenu je mjestu nešto kasnije izgrađena

nova, bitno suzdržanija, koja postoji i danas u istim gabaritima i na zaštićenoj čestici.

Ne samo iz današnje perspektive, čin rušenja prvotne fontane možda se može osporiti, ali se dogodio. Pritom, nastojanja da se fontana vrati u svojem izvornom obliku danas u određenoj mjeri nosi elemente revizionističkog vala koji kroz rušenje nastoji difamirati partizanski oslobodilački pokret *per se*, no nisu svi zahtjevi takvi i bilo bi netočno svoditi ih pod isto. Omiljenost fontane treba tražiti i u sklonosti ljudi historicizmu kao stilu. Prve inicijative da je se vrati pokrenute su još za Mediteranskih igara u Splitu.

Opetovane građanske inicijative za povratak izvorne fontane podržane su i od (raznih) splitskih gradskih uprava, a javna rasprava na temu fontane uglavnom se svodila na dva glavna smjera promišljanja: onaj koji ide prema restituciji povijesne fontane, te onaj koji favorizira neko potpuno novo, suvremeno rješenje. Ovaj tekst tu dvojbu stavlja po strani i uglavnom zanemaruje, a pažnju skreće na neke od detalja koji izmiču u javnoj raspravi kada je riječ o obnovi autentične povijesne fontane, njena značenja i uloge. Pritom, neki od argumenata isti su i u slučaju nekog suvremenog rješenja. Fokus je na onome što nedostaje, odnosno što bi jedan takav element u prostoru danas trebao imati i ispunjavati. Pitanja koja treba otvoriti do sada nisu problematizirana ni kroz konzervatorski elaborat.

Prvo i možda najvažnije pitanje polazi od činjenice da je Monumenalna fontana spomenik vodi, no, oslanjajući se na autentično rješenje, u promišljanju njezine obnove mogućnost konzumacije besplatne pitke vode nije tema. S obzirom na zahtjeve vremena, ali i činjenicu da je fontana već u početku u tome smislu bila manjkava, moguća obnova svakako treba biti povod da se ta utilitarna potreba te pitanje komunalnog i javnozdravstvenog standarda koji može ponuditi, preispita. Opravdano je zapitati se ne bi li takve propuste bilo šteta ne ispraviti s novim, ovakvim ili onakvim zahvatom u prostor?

Drugo pitanje odnosi se na način upotrebe, što uvelike doprinosi ulozi i životu mikrolokacije, a propituje (ne)mogućnost ili ograničenost fontane kao točke zadržavanja i boravka. Elem, nije li suviše fontanu danas ograđivati onako kako je bila ograđena u svojem izvornom obliku i ljudima uskraćivati da sjednu na njezine stube? To pitanje moglo bi se postaviti i na način da se zapita služi li fontana sama sebi ili građanima i gradu?

Uz ta dva problema eventualnu obnovu izvorne fontane uputnije je sagledati na posve nov način, uvažavajući pritom posvetu vodi, ali onakvu koja nudi i mogućnost konzumacije i koja je istovremeno mjesto sastajanja i boravka. Takva fontana bila bi bolja od prve i druge, koju ima zamijeniti. Naime, ni izvorno rješenje ni ono koje se dogodilo nakon njega, ništa od toga nije ni postiglo ni ponudilo.

Pitka voda

Rješenja za pristup besplatnoj pitkoj vodi mogu biti različita. Mogu biti, primjerice, dio same fontane ili postojati neposredno uz nju (primjer potonjeg brojne su rimske fontane pored kojih postoje mali *Nasoni*, tj. nosonje kako nazivaju tamošnje tipske česme). Kako točno to riješiti projektantski je izazov, a potrebno je računati i s različitim potrebama/-načinima konzumacije. Voda mora biti lako dostupna za sve dobne skupine, što znači bez npr. pretjeranog saginjanja, treba postojati mogućnost točenja u bocu i izdvojen pristup za životinje. Pritom, iako se to često paušalno ističe kod sličnih tema, potrošnja vode nije argument, pa prema tome ni problem. Fontane danas koriste tehnološku vodu koja cirkulira, a pitka voda iz gradskog vodovoda može se omogućiti na način da teče onda kada treba.

Takvu sadržajnu nadogradnju – po kojoj je, dakle, od početka fontana zapravo manjkava – najlakše bi bilo preskočiti, no to bi značilo grad uskratiti za nešto poželjno i dobro. Najkraće, Monumentalna fontana svakako treba biti i fontana i česma. Neko suvremeno rješenje fontane vjerojatno bi to lakše ponudilo, no i kod povijesnog faksimila rješenja su moguća, samo na njima treba inzistirati, odnosno zadatak osvijestiti i programski i oblikovno postaviti. Možda najvažniji argument u prilog tome je da pitka voda na spomeniku vodi, i tomu dijelu Rive, nije samo simbolična gesta, nego stvarna potreba grada.

Ograda

Voda koja teče djeluje smirujuće, ali taj efekt na promatrača u malom mjerilu fontana nema s udaljenosti. Potrebno joj je prići, doživjeti neposrednije, pa i moći dotaknuti. Njezine stube to oblikovanjem sugeriraju, ali to se priječilo ogradom čiji se smisao i postavljanje danas može dovesti u pitanje. Ograda zapravo nije bila dijelom integralnog tijela fontane, nego njezin utilitarni dodatak. Onda kada je postavljena, to je bilo ponajviše zato da bude brana za promet po tada nereguliranoj rivi. Do danas su se okolnosti uvelike promijenile. Promijenili su se i zahtjevi i pristupi javnoj plastici, koja ne bi trebala biti, iako često jest, autoreferentna forma. Kada govorimo o Monumentalnoj fontani, govorimo o nečemu iz 19. stoljeća, ali gradimo u 21. i živimo danas. Riva odavno u najvećem dijelu nije otvorena za automobilski promet, a

u perspektivi će se smanjivati i na prostoru oko fontane. Uputno je računati i ostaviti mogućnost kontakta, sjedenja, doživljaja, taktilnosti spomenika i vode izbliza.

Eventualne bojazni oko vandalizma moguće je rješavati drugačije.

Povijesne fontane i spomenici iz sličnog vremena podjednako nemaju i imaju ograde. Primjerice, zagrebački spomenik banu Jelačiću izvorno je imao nisku ogradu koja je s vremenom uklonjena budući da se pokazala kao suvišna. Obnovom spomenika bez ograde, on je poprimio dodatnu ulogu koja nudi i mogućnost sjedenja na postamentu. Ista stvar je sa, primjerice, zagrebačkim spomenikom Petru Preradoviću kada je bio premješten sa Strossmayerova na Cvjetni trg ili Orlandovim stupom u Dubrovniku koji je zaštitnu ogradu također imao jedno vrijeme.

Ograda oko Orlandova stupa u Dubrovniku.

Ograda oko spomenika banu Jelačiću na istoimenom trgu u Zagrebu.

Položaj Monumentalne fontane na njezinu trgu te vizure prema i od nje nalažu da se mjestu osigura status kakav zaslužuje. Bez ograde fontana bi bila ne samo više

saživljena s ambijentom u koji ulazi, nego i više dio samog iskustva trga, rive i grada. Poželjno je moći je doživjeti neposredno. Konačno, njezin dio čini stubište namijenjeno pristupu ljudi do vode, a kojem bi se moglo dati – društvenost.

Rasvjeta

Kako i sama fontana podjednako je važno i pitanje totala okolnog prostora jer utječe na doživljaj i fontane i mjesta. Kao dodatak povijesna je fontana imala četiri kandelabra, koji su bili raspoređeni u četiri kuta unutar pravokutne ograde. Krajobrazno rješenje uključivalo je i nekoliko palmi, koje također valja promisliti u kontekstu biljnih vrsta i cjeline, ali ne samo fontane, nego čitave rive. Kandelabri se nepotrebno previše nameću i uputno je razmotriti neku drugu opciju, i to ne samo zato što je javna rasvjeta na Rivi danas tretirana posve drugačije.

Kandelabar (ujedno se iznad krovnog vijenca palače Bajamonti vide dvije od četiri skulpture, alegorije Vrlina, nastale u Veneciji, a koje danas više nisu

Izvorno oblikovanje rasvjete povijesne fontane vizualno odviše opterećuje fontanu iako kandelabri nisu bez šarma svojstvenog kiču. Danas bi takva rasvjeta bila u diskrepanciji s ostatkom rive, tj. rasvjeta se može riješiti bolje: diskretnije i učinkovitije. U tome smislu eventualna obnova fontane otvara još nekoliko pitanja koja bi bilo potrebno osvijestiti i definirati unaprijed, a sve kako bi se iznašlo najbolje rješenje. Jedan od tih problema je i ona akcentne rasvjete. Nije bez bojazni da bi ta rasvjeta mogla biti pretjerana i emitirati znatno svjetlosno onečišćenje (što je i Zakonom zabranjeno, no često se ne uvažava, a još manje sankcionira). Pitanje iluminacije važno je tretirati odmjereno, npr. i zbog mogućnosti sjedanja na stubama. Naime, često se poseže za rješenjima svjetla iz poda, što osim što strahovito onečišćuje nebo, stvara i znatni vidni diskomfor kada se hoda i sjedi ispred takva snopa svjetlosti. Općenito, fontana u tome smislu ne bi trebala biti spektakl, već senzacija. Njezina svjetlost treba biti bonaca, a ne oluja.

Monumentalna fontana imala je svoju urbanističku ulogu od trenutka kada je postavljena. Za njezin smještaj izabrano je sjecište osi palače Bajamonti i Prokurativa, odnosno izuzetna točka koja i danas služi kao pozornica, orijentir i znak. Iako se radi o izvrsnoj i važnoj lokaciji, ona još uvijek nije riješena na način da se iz mjesta izvuče i ponudi maksimum.

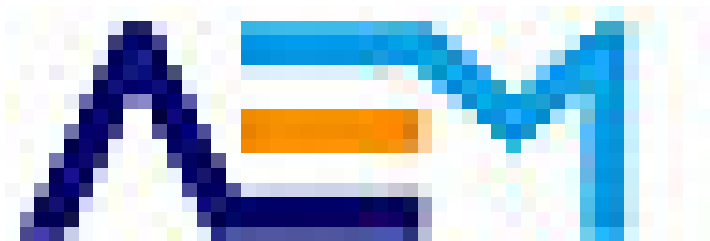
U međuvremenu se dogodila i nova Riva koja je unatoč pojedinim dvojbenim elementima (npr. dominantnim vertikalama nosača tendi koji previše utječu na vizure palače ili znatnoj refleksiji bijelog poda) ipak prilično dobar, mjestimično i odličan projekt koji je javne prostore Splita uveo u suvremenost, znatno podigao atraktivnost i bitno povisio ljestvicu očekivanja kada se uređuju javni prostori grada. Ništa manje kvalitetno ne bi se trebalo dogoditi ni na mjestu trga pred Prokurativama, koji, konačno, jest i treba biti prirodni nastavak već uređenog dijela rive i s njom se povezati na najbolji mogući način.

Gipsani model podignut 1979. za potrebe snimanja serije Velo misto

Kakvo god to rješenje bilo, bilo bi manjkavo tek kopirati fontanu točno onako kakva je bila, a ne računati sa zahtjevima suvremenosti i njezine bolje uklopljenosti u grad, vrijeme i potrebe ljudi. Istovremeno s određenim pojednostavljivanjem sklopa te izostavljanjem barijera i kandelabara, potrebno je logično sadržajno upotpunjavanje. Ona pritom ne treba biti tek reprezentacija, memento o prošlom, nego treba ne samo služiti društvenosti nego je i nuditi i poticati. Konačno, već je, primjerice, najavljena prilagodba grba grada jedna od takvih promjena. Ispunjavanje zahtjeva suvremenosti ne umanjuje vrijednost (povijesne) fontane, nego upravo suprotno, daje joj više smisla.

Pod uvjetom da se doista izabere kvalitetno rješenje, a pritom je ključ u procesu, suvremeno oblikovana, potpuno nova, drugačija fontana mogla bi biti bitno bolja opcija, no i povijesna je legitimna, osobito ako se prilagodi potrebama današnjice. Pritom je temeljno pitanje u osnovi jednostavno: je li buduća fontana samo sentimentalni pogled u prošlost ili i odgovor za danas i sutra?

Arhitektura | Besplatna voda | Split | Urbanizam | Voda

Serijal tekstova „Ima li vode?“ napisan je uz finansijsku potporu Agencije za elektroničke medije na temelju provedenog Javnog poziva za ugovaranje novinarskih radova u elektroničkim publikacijama, u okviru programa poticanja novinarske izvrsnosti Agencije za elektroničke medije.

arhitektura besplatna voda split urbanizam voda

Saša Šimpraga

POVEZANI ČLANCI
